

Святлана МАРОЗ
Марына РЖАВУЦКАЯ

АСАБЛІВАСЦІ ПАБУДОВЫ СКЛАДАНЫХ СКАЗАЎ

УРОК-ЗАЛІК (XI КЛАС)

Мэты і задачы: выявіць узровень ведаў вучняў па тэме “Асаблівасці пабудовы складаных сказаў”; замацаваць пунктуацыйныя ўменні і навыкі, выхоўваць павагу да роднай мовы і культуры.

Абсталяванне: раздрукоўкі са сказамі.

За некалькі тыдняў да ўрока вывешваецца стэнд “Рыхтуемся да заліку” з рубрыкамі: пытанні да заліку, фармулёўка задання, сказ для разбору, узор выканання задання.

Пытанні да заліку.

1. Складаны сказ. Тыпы складаных сказаў. Сродкі сувязі частак у складаных сказах.

2. Складаназлучаны сказ. Сродкі сувязі частак у складаназлучаных сказах. Знакі прыпынку ў складаназлучаных сказах.

3. Складаназалежныя сказы. Тыпы даданых частак: даданыя азначальныя, даданыя дапаўняльныя, даданыя акалічнасныя (месца, часу, умовы, прычыны, мэты, уступальныя, параўнальныя, спосабу дзеяння, меры і ступені). Сродкі сувязі частак і знакі прыпынку ў складаназалежных сказах.

4. Складаназалежныя сказы з некалькімі даданымі часткамі. Паслядоўнае і суадлежнае падпарадкаванне частак, знакі прыпынку пры іх.

5. Бяззлучнікавы складаны сказ. Сродкі сувязі частак. Знакі прыпынку ў беззлучнікавых складаных сказах.

6. Складаны сказ з рознымі відамі сувязі частак. Сродкі сувязі, знакі прыпынку ў складаных сказах з рознымі відамі сувязі частак.

Фармулёўка задання.

1. Запішыце сказ, расстаўляючы знакі прыпынку.

2. Пабудуйце схему сказа, вызначце тып складанага сказа.

3. Назавіце віды сувязі частак.

4. Укажыце і ахарактарызуйце сродкі сувязі частак.

5. Вызначце тыпы даданых частак.

Сказ для разбору.

Уранку лугі заўсёды высцілаў густы туман па якім, здавалася, можна было бегчы, як па палатне які сведчыў ужо што ў прыродзе пачынаецца дужанне цеплыні і холаду (Я. Сіпакоў).

Узор выканання задання.

1. Уранку лугі заўсёды высцілаў густы туман, па якім, здавалася, можна было бегчы, як па па-

латне, які сведчыў ужо, што ў прыродзе пачынаецца дужанне цеплыні і холаду (Я. Сіпакоў).

2. [...], (на якім ...), (які ...), (што ...). Складаназалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі са змешаным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальныя словы (адносныя займеннікі) *на якім, які*, падпарадкавальны злучнік *што*.

5. 1-я даданая азначальная частка,

2-я даданая азначальная частка,

3-я даданая дапаўняльная частка.

ХОД УРОКА

I. Арганізацыйны момант.

II. Праверка дамашняга задання.

III. Паведамленне тэмы і мэт урока.

IV. Актualізацыя апорных ведаў школьнікаў.

V. Самастойнае выкананне заліковага задання.

VI. Падвядзенне вынікаў урока.

Варыянт 1.

Калі выходзілі з пасеки сонца ўжо было далёка ад таго месца дзе вынырала ўранні яно вісела, усё крамяністае, без кропелькі чырвані, над бяззавым гаем.

I. Чыгрынаў.

Варыянт 2.

Іван, прылётшы на посцілку, глядзеў як чаргуюцца камлі дрэў і думаў што яму надта міла і добра ехаць тут, па сваім лесе што ён любіць гэтую глухую дарогу.

Б. Сачанка.

Варыянт 3.

Каля самай дарогі стаяў глухі хвойнік а трошкі далей старыя хвоі, узносячы над ім курчавыя верхавіны, весела пясціліся на сонцы і такі тут быў прывабны зацішак што Пракоп не мог не паддацца жаданню прысесці на пні і трошкі пагрэцца на сонцы.

Я. Колас.

Варыянт 4.

Чубару неабходна было найхутчэй трапіць сёння на той бераг Бесядзі каб апынуцца пад аховай лесу і ён падумаў спачатку пашукаць броду, пасля ўспомніў што вышэй па рацэ павінен стаяць паром.

I. Чыгрынаў.

Варыянт 5.

Захоплены галасамі несціханай птушынай сімфоніі, я зусім забыўся што знаходжуся на рацэ што ў мяне ў руках вуды што я з'явіўся сюды як просты рыбац.

К. Кірэнка.

Варыянт 6.

І шчыра прызнаюся што няма для мяне найшчаслівейшых хвілін як ехаць дамоў дзе з маленства знаёмыя кожнае дрэўца ў лесе, кожны сінні васілёк і белы рамонак пры дарозе.

В. Дайліда.

Варыянт 7.

Прыплюшчыўшы вочы, Каляда глядзеў у поле, на трактар за якім плавала сухое воблачка пылу слухаў як гудуць ад стомленасці ногі як моцна стукае сэрца.

А. Жук.

Варыянт 8.

Круглы двор сялянскай сялібы заўсёды быў гасцінным месцам дзе збіраліся вясковыя раёмствы дзе таленавітыя рукі нашых прашчураў мудравалі тое што неабходна гаспадарцы.

Я. Сіпакоў.

Варыянт 9.

Калі звiнеў званок і Параска з журналам, кнiжкaмi і сшыткaмi, важная, строгаa, выходзiла ў клас Гaнне наступаў доўгi час цiшынi у якi можна было не спiшацца.

І. Мележ.

Варыянт 10.

У лесе гэтак жа цiха, як і ў полі, толькi зредку цiнькае сiнiца і, здаецца, чуеш як з гарнiк сыплецца лiгенькi снегавы пыл.

А. Жук.

Варыянт 11.

Неяк адразу на ўзмежку зацвiла, прыемна запахла лiпа а лагодны вецер якi зводдаль дабраўся сюды дзе я стаяў пры ёсць агарода яшчэ адзiн далiкатны, але ў той жа час едкi і п'янкi пах.

Я. Сіпакоў.

Варыянт 12.

Праз якую хвiлiну самога сонца ўжо не стала вiдаць і толькi на тым месцы дзе яно ўзышло так ярка і сляпуча гарэла цэлага паўнеба што ў той бок немагчыма было глядзець.

Я. Сіпакоў.

Варыянт 13.

Мы, трое шасцiгадовых жэўжыкаў, стаялi каля плота і назiралi як над вулiцай вывiвалiся адна перад адною белагрудыя ластаўкi якiя лавiлi мошак што перад дажджом апускаюцца да самай зямлi.

А. Пальчэўскi.

Варыянт 14.

Яшчэ стары не ўставаў, не выводзiў паiць коней буслы яшчэ не падымалi ў гняздзе галоў чыста вымытая начным дажджом маладая трава блiшчэла

і мякка парыпвала пад нагамі калі Міцька перайшоў раку па алешыне і выйшаў да магільніка.

В. Карамзаў.

Узоры выканання заданняў**Варыянт 1.**

1. Калі выходзілі з пасекі, сонца ўжо было далёка ад таго месца, дзе вынырала ўранні, яно вісела, усё крамяністае, без кропелькі чырвані, над бярозавым гаем.

І. Чыгрынаў.

2. (Калі ...), [...], (дзе ...), [...]. Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь, бяззлучнікавая сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальнае слова (прыслоўе) *калі*, інтанацыя.

5. 1-я даданая акалічнасная частка,
2-я даданая азначальная частка.

Варыянт 2.

1. Іван, прылётчы на поцілку, глядзеў, як чаргуюцца камі дрэў, і думаў, што яму надта міла і добра стаць тут, па сваім лесе, што ён любіць гэтую глухую дарогу.

Б. Сачанка.

2. [...], (як ...), [...], (што ...), (што ...). Складаны залежны сказ з некалькімі даданымі часткамі са змешаным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі *як*, *што*.

5. 1-я даданая дапаўняльная частка,
2-я даданая дапаўняльная частка,
3-я даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 3.

1. Каля самай дарогі стаяў глухі хвойнік, а трошкі далей старыя хвоі, уносячы над ім курчавыя верхавіны, весела песціліся на сонцы, і такі тут быў прывабны зацішак, што Пракоп не мог не паддацца жаданню прысесці на пні і трошкі пагрэцца на сонцы.

Я. Колас.

2. [...], *а* [...], *і* [...], (што ...). Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: злучальная сувязь, падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальныя злучнікі *а*, *і*; падпарадкавальны злучнік *што*.

5. Даданая акалічнасная меры і ступені.

Варыянт 4.

1. Чубару неабходна было найхутчэй трапіць сёння на той бераг Бесядзі, каб апынуцца пад аховай лесу, і ён падумаў спачатку пашукаць броду, пасля ўспомніў, што вышэй па рацэ павінен стаяць паром.

І. Чыгрынаў.

2. [...], (*каб ...*), *i* [...], (*што ...*). Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь, злучальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі *каб, што*; злучальны злучнік *i*.

5. 1-я даданая акалічнасная мэты,

2-я даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 5.

1. Захоплены галасамі несціханай птушынай сімфоніі, я зусім забыўся, што знаходжуся на рацэ, што ў мяне ў руках вуды, што я з'явіўся сюды як просты рыбак.

К. Кірэнка.

2. [...], (*што ...*), (*што ...*), (*што ...*). Складана-назалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі з сузалежным аднародным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі *што*.

5. 1-я даданая дапаўняльная частка,

2-я даданая дапаўняльная частка,

3-я даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 6.

1. І шчыра прызнаюся, што няма для мяне найшчаслівейшых хвілін, як ехаць дамоў, дзе з маленства знаёмыя кожнае дрэўца ў лесе, кожны сіні васілёк і белы рамонак пры дарозе.

В. Дабіда.

2. [...], (*што ...*), (*як ...*), (*дзе ...*). Складана-назалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі з паслядоўным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: падпарадкавальныя злучнікі *што, як*; злучальнае слова (прыслоўе) *дзе*.

5. 1-я даданая дапаўняльная частка,

2-я даданая азначальная частка,

3-я даданая акалічнасная месца.

Варыянт 7.

1. Прыплюшчыўшы вочы, Каляда глядзеў у поле, на трактар, за якім плавала сухое воблачка пылу, слухаў, як гудуць ад стомленасці ногі, як моцна стукае сэрца.

А. Жук.

2. [...], (*за якім ...*), [...], (*як ...*), (*як ...*). Складана-назалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі з сузалежным неаднародным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальныя словы (адноснае займеннікі) *за якім*, падпарадкавальны злучнік *як*.

5. 1-я даданая азначальная частка,

2-я даданая дапаўняльная частка,

3-я даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 8.

1. Круглы двор сялянскай сялібы заўсёды быў гасцінным месцам, дзе збіраліся вясковыя рамёствы, дзе таленавітыя рукі нашых прашчураў мудравалі тое, што неабходна гаспадарцы.

Я. Сіпакоў.

2. [...], (*дзе ...*), (*дзе ...*), (*што ...*). Складана-назалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі са змешаным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальнае слова (прыслоўе) *дзе*, злучальнае слова (адноснае займеннік) *што*.

5. 1-я даданая азначальная частка,

2-я даданая азначальная частка,

3-я даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 9.

1. Калі звінеў звячок Параска з журналам, кніжкамі і сшыткамі, важная, строгае, выходзіла ў клас, Ганне наступаў доўгі час цішыні, у які можна было не спяшацца.

І. Мележ.

2. (*Калі ...*) *i* (...), [...], (*у які ...*). Складана-назалежны сказ з некалькімі даданымі часткамі са змешаным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальнае слова (прыслоўе) *калі*, злучальнае слова (адноснае займеннікі) *у які*.

5. 1-я даданая акалічнасная часу,

2-я даданая акалічнасная часу,

3-я даданая азначальная частка.

Варыянт 10.

1. У лесе гэтак жа ціха, як і ў полі, толькі зрэдку цінькае сініца, і, здаецца, чуеш, як з галінак сыплецца лёгенькі снежавы пыл.

А. Жук.

2. [...], [...], *i* [...], (*як ...*). Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: бяззлучнікавая сувязь; злучальная сувязь, падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: інтанацыя, злучальны злучнік *i*, падпарадкавальны злучнік *як*.

5. Даданая дапаўняльная частка.

Варыянт 11.

1. Неяк адразу на ўзмежку зацвіла, прыемна папахла ліпа, а лагодны ветрык, які зводдаць дабраўся сюды, дзе я стаяў, прынёс з-за агарода яшчэ адзін далікатны, але ў той жа час едкі і п'янкі пах.

Я. Сіпакоў.

2. [...], *a* [...], (*які ...*), (*дзе ...*), [...]. Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: бяззлучнікавая сувязь, падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальны злучнік *a*, злучальнае слова (адносны займеннік) *які*, злучальнае слова (прыслоўе) *дзе*.

5. 1-я даданая азначальная частка,
2-я даданая акалічнасная месца.

Варыянт 12.

1. Праз якую хвіліну самога сонца ўжо не стала відаць, і толькі на тым месцы, дзе яно ўзышло, так ярка і сляпуча гарэла цэлага паўнеба, што ў той бок немагчыма было глядзець.

Я. Сіпакоў.

2. [...], *i* [...], (*дзе ...*), [...], (*што ...*). Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: злучальная сувязь, падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: злучальны злучнік *i*, злучальнае слова (прыслоўе) *дзе*, падпарадкавальны злучнік *што*.

5. 1-я даданая азначальная частка,
2-я даданая акалічнасная меры і ступені.

Варыянт 13.

1. Мы, трое шасцігадовых жэўжыкаў, стаялі каля плота і назіралі, як над вуліцай вывіваліся адна перад адною белагрудыя ластаўкі, якія лавілі мошак, што перад дажджом апускаюцца да самай зямлі.

А. Пальчэўскі.

2. [...], (*як ...*), (*якія ...*), (*што ...*). Складана-залежны сказ з некалькімі даданымі часткамі з паслядоўным падпарадкаваннем.

3. Віды сувязі частак: падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: падпарадкавальны злучнік *як*, злучальныя словы (адносныя займеннікі) *якія*, *што*.

5. 1-я даданая дапаўняльная частка,
2-я даданая азначальная частка,
3-я даданая азначальная частка.

Варыянт 14.

1. Яшчэ стары не ўставаў, не выводзіў паіць коней, буслы яшчэ не падымалі ў гнязде галоў, чыста вымытая начным дажджом маладая трава блішчэла і мякка парыпвала пад нагамі, калі Міцька перайшоў раку па аленшыне і выйшаў да магільніка.

В. Кармазаў.

2. [...], [...], [...], (*калі ...*). Складаны сказ з рознымі відамі сувязі.

3. Віды сувязі частак: бяззлучнікавая сувязь, падпарадкавальная сувязь.

4. Сродкі сувязі: інтанацыя, злучальнае слова (прыслоўе), *калі*.

5. Даданая акалічнасная часу.

КАЛЯНДАР ПАМЯТНЫХ ДАТАў І ЮБІЛЕЙНЫХ ДЗЁН на 2011 год

ЛЮТЫ

1 лютага – 200 гадоў з дня нараджэння Рамуальда Зянькевіча (1811 – 1868), фалькларыста і этнографа, археолага, педагога

100 гадоў з дня нараджэння Рыгора Хацкевіча (1911 – 1979), паэта

80 гадоў з дня нараджэння Івана Пратасені, графіка

75 гадоў з дня нараджэння Браніслава Баева (1936 – 1996), акцёра, заслужанага артыста Беларусі

4 лютага – 145 гадоў з дня нараджэння Вацлава Анчыца (1866 – 1938), польскага гісторыка, грамадскага дзеяча, выдаўца твораў Францішка Багушэвіча

5 лютага – 95 гадоў з дня нараджэння Валянціны Пашкевіч (1916 – 2004), педагога і лексікографа. Жыла ў Канадзе (Таронта)

90 гадоў з дня нараджэння Мікалая Алексютовіча (1921 – 1967), філосафа

7 лютага – 465 гадоў з дня нараджэння Фёдара Еўлашоўскага (Еўлашэўскага; 1546 – 1619), грамадскага дзеяча і пісьменніка

130 гадоў з дня нараджэння Рамуальда Зямкевіча (1881 – 1943 ці 1944), бібліяфіла, бібліяграфа, публіцыста, гісторыка беларускай літаратуры, краязнаўцы, перакладчыка

110 гадоў з дня нараджэння Веры Полы (1901 – 1989), актрысы, народнай артысткі Беларусі

100 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Ляўданскага (1911 – 1973), празаіка і перакладчыка

70 гадоў з дня нараджэння Галіны Гаравой, скульптара

8 лютага – 185 гадоў з дня нараджэння Аляксандра Валіцкага (1826 – 1893), літаратара, музычнага крытыка, спевака

90 гадоў з дня нараджэння Івана Мележа (1921 – 1976), празаіка, драматурга, публіцыста, народнага пісьменніка Беларусі

60 гадоў з дня нараджэння Януса Мальца, паэта

10 лютага – 100 гадоў з дня нараджэння Мікалая Цурбакова (1911 – 1984), акцёра, заслужанага артыста Беларусі

80 гадоў з дня нараджэння Марыяны Подкінай, расійскай і беларускай артысткі балета, педагога, народнай артысткі Расіі

12 лютага – 75 гадоў з дня нараджэння Яўгена Санько (1931 – 1990), скульптара і графіка

70 гадоў з дня нараджэння Юрыя Міроненкі (1941 – 1979), рэжысёра

13 лютага – 205 гадоў з дня нараджэння Юліяна Корсака (1806 – 1885), польскамоўнага паэта і перакладчыка

14 лютага – 105 гадоў з дня нараджэння Мікалая Улашчыка (1906 – 1986), гісторыка, археографа, археолага, этнографа, краязнаўцы, літаратара

75 гадоў з дня нараджэння Яўгена Бусла, графіка і плакатыста, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Юрыя Цвяткова, кінарэжысёра, заслужанага дзеяча мастацтваў Беларусі

70 гадоў з дня нараджэння Марыі Шаўлоўскай, літаратуразнаўцы, крытыка

Заканчэнне на с. 85.